

Pavao Tekavčić

KONTRASTIVNE BILJEŠKE O SEMANTIČKIM, PRAGMATIČKIM I SINTAKTIČKIM ASPEKTIMA IZRAŽA ZA RESTRIKCIJU U HRVATSKOM ILI SRPSKOM I TALIJANSKOM

Izvorni znanstveni članak. Primljen 21. 2. 1983.

UDK 800.88:801.54+801.56:808.61/.62:805.0

1 Cilj je ovoga priloga analizirati i utvrditi u naslovu navedene aspekte hs. i tal. riječi i izraza za restrikciju, i to kako u temeljnom značenju logičke restrikcije (restrikcije u užem smislu) tako i u značenjima koja proizlaze iz primarnog značenja i mogu se smatrati izvedenima, sekundarnima. Današnja lingvistika zna da studij jezika nije moguć bez osvrta na značenje; s druge strane, sve važnija postaje funkcija jezika u konkretnim situacijama i u govornim činovima. Zato su semantika, pragmatika i sintaksa tri komponente i naše studije, što ćemo ih nastojati promotriti u kontrastivnom svjetlu, uspoređujući hrvatske ili srpske i talijanske izraze restrikcije. Rezultati i rješenja do kojih se nadamo da ćemo doći, moći će se kasnije primijeniti i na druga leksička polja.

Najprije ćemo dakle ogledati semantičku stranu izraza za restrikciju s njezinim pragmatičkim aspektima, a zatim ćemo se pozabaviti i definicijom, statusom i klasifikacijom tih riječi, a to je sintaktička strana, koja ima kako znanstveno-teoretsku tako i praktičku važnost, jer postavlja neke zanimljive probleme. Do tada govorit ćemo o našim izrazima služeći se — namjerno — neodređenim ali i bezopasnim terminima *riječ* i *izraz*.

2 Prva i glavna riječ iz skupine kojom se ovdje bavimo jest *sāmo*.¹ Najprije ćemo je proučiti u značenju restrikcije u užem smislu (koju ćemo od sada da-

---

¹ Uz riječ *sāmo* postoji i pridjev *sām*, *sāma*, *sāmo*, s trima glavnim značenjima, kojima u talijanskom odgovaraju tri različita izraza:

a) *Djevojčica je ostala sama kod kuće.*

La ragazzina rimase sola in casa.

b) *Djevojčica je sama riješila zadatak.*

La ragazzina ha risolto da sola ili da sé il compito.

c) *Djevojčica sama kaže da to nije istina.*

La ragazzina stessa dice che non è vero.

Od sada dalje nećemo se baviti pridjevom *sām*, *sāma*, *sāmo* nego jedino riječju *sāmo*, pa ćemo je citirati bez naglaska.

lje nazivati jednostavno restrikcija). U tom se značenju *samo* može odnositi na sve autosemantičke riječi.²

- 1) *Samo najbolji stručnjaci mogli bi riješiti taj problem.*
- 2) *Prodajemo samo najbolje proizvode.*
- 3) *Ove sam godine položio samo dva ispita.*
- 4) *Vidio sam samo njega.*
- 5) *Pročitao sam tu knjigu, ali samo površno.*
- 6) *To možete naći samo ovdje.*
- 7) *Projekt je prihvatljiv, ali samo tehnički (= s tehničkog stanovišta).*

Restrikcija se može odnositi i na priloške oznake, npr.:

- 8) *Doktor Marko Marković radi samo u bolnici.*
- 9) *Sve je to učinila samo iz ljubavi prema tebi.*

Napokon, restrikciji može biti podvrgnut i glagol:

- 10) *Cijele dane samo spava ili čita krimiče.*
- 11) *Samo čitajući stare tekstove nećeš nikada naučiti živi jezik.*

3 Talijanski ekvivalenti³ mogu biti a) riječi *soltanto*, *solo*, *solamente* (ne bude li potrebno specificirati, navodimo odsada samo prvu kao predstavnika cijele grupe), b) pridjev *solo*, -a (o pridjevu *unico*, -a bit će kasnije riječi), c) lokucija *non — che*, uz glagol *non fare che*. Na primjer:⁴

- 1a) *Soltanto i migliori specialisti potrebbero risolvere questo problema.*
- 2a) *Vendiamo soltanto i migliori prodotti.*
- 3a) *Quest'anno ho dato soltanto due esami (ili due soli esami).*
- 4a) *Ho visto soltanto lui.*
- 5a) *Ho letto questo libro, ma soltanto superficialmente.*
- 6a) *Questo lo può trovare soltanto qui.*
- 7a) *Il progetto è accettabile, ma soltanto tecnicamente (= dal punto di vista tecnico).*
- 8a) *Il dottor Marković lavora soltanto all'ospedale.*
- 9a) *Tutto questo lo ha fatto soltanto per amore verso di te.*
- 10a) *Per giorni interi non fa che dormire o leggere gialli.*
- 11a) *Soltanto leggendo testi antichi non imparerai mai la lingua viva.*

Lokucija *non — che* (uz lični⁵ glagolski oblik *non fare che*) moguća je i u drugim slučajevima, npr.:

- 2b) *Non vendiamo che i migliori prodotti.*
- 3b) *Quest'anno non ho dato che due (soli) esami.*
- 4b) *Non ho visto che lui.*
- 6b) *Questo non lo può trovare che qui.*
- 8b) *Il dottor Marković non lavora che all'ospedale.*

² Za razliku autosemantičkih i sinsemantičkih riječi v. npr. Ullmann 1970, str. 74—82.

³ Ovaj termin valja uzeti sa svim dobro poznatim rezervama o međujezičnoj ekvivalenciji, mogućnosti potpunoga (»vjernoga«) prijevoda itd.

⁴ Dajemo samo glavna izražajna sredstva, bez ev. daljnjih semantičkih distinkcija i drugih izražajnih mogućnosti.

⁵ Za izraz *lični/ne-lični glagolski oblici* (tal. *forme personali non-personali*, tradicionalno *forme esplicite/implicite*) v. Tekavčić 1980, II, § 587, bilješka 4 (prema Alarcos Llorach 1970, str. 56).

⁶ Kako je poznato, upravo je ta lokucija jedno od glavnih izražajnih sredstava restrikcije u modernom francuskom jeziku. Za tu lokuciju, kao i za *non — se non*, v. Klajn 1982, str. 110—111.

itd. Ista je lokucija moguća i uz ne-lični glagol (v. 11b), ali je *soltanto* ovdje bez dvojbe jednostavnije i ležernije (v. 11a):

11a) *Soltanto leggendo testi antichi non imparerai mai la lingua viva.*

11b) *Non facendo che leggere testi antichi non imparerai mai la lingua viva.*

U nekim je slučajevima lokucija *non fare che* nemoguća:

12) *Kad samo pomislim na to, trnci me prolaze.*

12a) *Solo a pensarci mi vengono i brividi.*

12b) **Non facendo che pensarci mi vengono i brividi.*

4 U određenim uvjetima mogu se u hs. topikalizacijom (emfatičkim akcentom) a u talijanskom morfološkim (ali također i prozodijskim) sredstvima izraziti razlike u presupoziciji, dakle u značenju. Uzmimo na primjer ovu rečenicu:

13) *Samo u Vb razredu prodali smo dvadeset karata.*

4.1 Ako u toj rečenici topikaliziramo (tj. istaknemo akcentom) riječ *samo*, izražena restrikcija ne prejudicira nastavak: u drugim smo razredima mogli prodati manje od 20 karata ili više od 20 ili čak sve karte itd. Nastavak rečenice 13 bio bi s njom u supstitutivnom odnosu (*ne A nego B*), tj. 'drugdje nismo prodali 20 karata nego . . .', a *samo* se može parafrazirati kao 'nigdje nego'. Topikalizaciju možemo grafički prikazati ovako:

13x) *SAMO u Vb razredu prodali smo dvadeset karata.*

U tom su slučaju mogući i izrazi pozitivnog i negativnog totaliteta:

14) *SAMO u Vb razredu prodali smo sve karte.*

15) *SAMO u Vb razredu nismo prodali nijednu kartu.*

4.2 U rečenici 13 možemo međutim topikalizirati i oznaku mjesta a s njom i broj prodanih karata, pa onda dobivamo ovo drugo čitanje:

13y) *Samo U V B RAZREDU prodali smo DVADESET karata.*

Značenje restrikcije ostaje dakako i ovdje, ali se mijenja ono što se prejudicira: isticanjem ograničenosti mjesta (samo jedan razred) i razmjerno velikog broja prodanih karata (što možemo istaći i riječju *čak*: čak 20 karata) izriče se kontrast koji kao mogući nastavak prejudicira samo povećanje, tj. da ćemo drugdje prodati još više karata. Zbog toga je rečenica 16 moguća, dok 17 nije:

16) *Ako smo samo U V B RAZREDU prodali (čak) DVADESET karata, onda ćemo u cijeloj školi prodati još (mnogo) više.*

17) **Ako smo samo U V B RAZREDU prodali (čak) DVADESET karata, onda ćemo u cijeloj školi prodati još (mnogo) manje.*

U ovom drugom čitanju *samo* se ne bi moglo parafrazirati kao 'nigdje nego' (**Ako nigdje osim U V B RAZREDU nismo prodali DVADESET karata*): dok se naime u 13x izgovorena rečenica izdvaja od svih drugih i oponira im se, u 13y naprotiv nastavak se ne suprotstavlja izgovorenoj rečenici nego je nastavlja intenzivirajući je. I zaista, u takvim rečenicama može stajati i intenzivno *istom* ili *tek*, o kome ćemo još govoriti u § 12; na primjer:

18) *Ako smo samo U V B RAZREDU prodali (čak) DVADESET karata, koliko ćemo istom/tek prodati u cijeloj školi!*

Budući da se totalitet ne može intenzivirati, u ovom drugom čitanju granični su slučajevi nemogući:

19) *Ako smo samo U V B RAZREDU prodali SVE karte, koliko ćemo istom prodati drugdje itd.

20) *Ako samo u V B RAZREDU nismo prodali NIJEDNU kartu, koliko ćemo istom itd.

5 Talijanski se jezik za izražavanje iste razlike može poslužiti riječima grupe *soltanto* i istim prozodijskim sredstvima, no mnogo je više »u duhu jezika« jed- no morfološko sredstvo, kako smo nagovijestili: u značenju 13x stajat će *solt- tanto*, u 13y naprotiv pridjev *solo*,-a, pa bi naše rečenice glasile ovako:

13xa) *Soltanto nella V b abbiamo venduto venti biglietti.*

14a) *Soltanto nella V b abbiamo venduto tutti i biglietti.*

15a) *Soltanto nella V b non abbiamo venduto nemmeno un biglietto.*

13ya) *Nella sola V b abbiamo venduto venti biglietti.*

16a) *Se nella sola V b abbiamo venduto (persino/addirittura/nientemeno che) venti biglietti, ne vendremo ancora (molti) di più in tutta la scuola.*

18a) *Se nella sola V b abbiamo venduto (persino ecc.) venti biglietti, figurarsi quanti ne venderemo in tutta la scuola!*
(za tal. ekvivalent našega *istom/tek* v. § 12).

Slučajevi nemogući u hs (17, 19, 20) nemogući su i u talijanskom, pa nema smisla davati posebne prijevode.

Morfološku razliku što smo je ovdje dotakli nalazimo i u ovim dvama primjerima koje navodi I. Klajn (1982, str. 110—111):⁷

— Zemlja je mirna: *samo* u prestonici još se čuje poneki pucanj = ... *soltanto* nella capitale ...

— U zemlji vlada kaos: *samo* u prestonici danas je poginulo preko 500 ljudi = ... *nella sola* capitale ...

No kako se autor bavi u tom radu drugim problemima, tu razliku ne formulira niti je komentira.

Razlika čitanjâ pomoću topikalizacije ovdje je samo ukratko razmotrena, pa će biti potrebna daljnja semantička, pragmatička i kontrastivna istraživanja kompatibilnosti, idiosinkratičkih ograničenja itd.^{7a}

⁷ U Klajnovim primjerima grafički istaknute riječi nisu topikalizirane u našem smislu nego ističu samo one elemente koji se proučavaju.

^{7a} Jedno od pitanja koja ulaze u naše područje jest i odnos restrikcije i negacije, problem inače dobro poznat iz generativne gramatike. Odličan primjer dvoznačnosti, i to ne u konstruiranim rečenicama u lingvističkim raspravama nego u suvremenom književnom jeziku, našli smo u »Vjesniku« od 16. siječnja 1983, u članku Darka Hudelista *Između kavane i scenske slave* (str. 9). Primjer glasi:

Počasno mjesto na »Jugotonovoj« listi drži sarajevska pjevačica Nada Obrić, i to joj nije pošlo za rukom samo prošle godine. U ovisnosti od topikalizacije ovaj primjer dopušta dva p- sve različita čitanja:

a) ... *to joj samo prošle godine nije pošlo za rukom* (drugih godina jest): otuda pa do faktičnoga teksta potrebna je samo inverzija u redu riječi;

b) ... *to joj je pošlo za rukom ne samo prošle godine* (nego i inače): od toga teksta do faktičnoga primjera treba »podignuti« negaciju, tj. pripojiti je pomoćnom glagolu *je*.

U prvom je čitanju topikalizirano *samo*, u drugom *prošle godine*.

Istu dvoznačnost nalazimo i u talijanskom, a i sredstva razrješenja topikalizacijom jedna- ka su:

[...] *non ci è riuscita soltanto l'anno scorso*:

a) *soltanto l'anno scorso non ci è riuscita* (= gli altri anni sì),

b) *ci è riuscita non soltanto l'anno scorso* (= ma anche gli altri anni).

6 Sva se dosada opisana značenja riječi *samo* svode na restrikciju u užem smislu. Iz toga temeljnog značenja, zato što se insistira na jednom, razvija se daljnje značenje koje možemo definirati kao afektivno, čime već ulazimo i u pragmatičku sferu. Upravo u tom je značenju, po našem mišljenju, *samo* najbolji primjer za kategoriju koju smo već prije definirali kao rečeničnu zamjenicu (točnije površinski ostatak, »koncentrat« cijeje jedne dubinske — ovdje naravno restriktivne — rečenice.)⁸

Možemo razlikovati dva slučaja, prema tome dolazi li *samo* u sastavu vezničkoga izraza ili samostalno.

6.1 Riječ *samo* udružuje se s veznicima *ako*, *da* i *kada* u vezničke izraze *samo ako*, *samo da* i *samo kada* koji se od jednostavnih veznika (*ako*, *da*, *kada*) razlikuju insistiranjem, koncentracijom na jedno (samo jedan uvjet, jedan cilj itd.), a to je također restrikcija, tek što joj pridolazi i afektivna komponenta. Talijanski je ekvivalent *purché*, točnije dva homofona veznika *purché* (od *pure*, prvotno 'čisto, bez primjese' dakle 'samo', i općeg romanskog veznika *che*):

*purché*₁ — namjerni veznik (varijanta *pur di* uz koreferencijalne subjekte),
*purché*₂ — pogodbeni veznik (*pur di* je rijetko, ali moguće⁹).

Primjeri:

- 21) *On bi prešao preko lešina, samo da njemu bude dobro.*
- 21a) *Egli passerebbe sopra i cadaveri, pur di stare bene lui.*
- 22) *Samo da bude mjesta u vlaku, sve drugo je lako!*
- 22a) *Purché ci sia posto nel treno, tutto il resto è facile!*
- 23) *Samo da ga dobijem u šake, pokazao bih mu tko je glupan!*
- 23a) *Purché mi capitasse fra le mani, gli farei vedere chi è cretino!*

U svim tim primjerima *samo* (*pure*, u *purché/pur di*) izražava uz restrikciju i afektivnost (iako u različitoj mjeri), a to će reći govornikov stav, što je pragmatička kategorija. Ona je u prvom planu u značenjima na koja sada prelazimo.

6.2 Izvan vezničkih izraza *samo* dolazi u primjerima iskaza u kojima izražava čuđenje, nedoumicu, razmišljanje, radoznalost itd., a amo spadaju i pitanja što ih zovemo kontemplativnima (tj. ona koja ne traže informaciju nego su upravljena sebi samomu). Na primjer:

- 24) *Gdje je samo pronašla kavu, kad je nigdje nema?*
- 25) *Kako ste samo brzo došli, sada kad se radi o vašem interesu!*
- 26) *Pogledaj, molim te, kako samo smiješno hoda!*

I ovdje je u osnovi restrikcija (samo jedan razlog čuđenja, radoznalosti, samo jedno upadljivo svojstvo itd.) pa bi se vjerojatno za svaku od rečenica 24—26 mogao pretpostaviti ovakav slijed (ovdje predložen samo na prvoj od njih):

- 24.1) *Samo to me zanima gdje je pronašla kavu, kad je nigdje nema.*
- 24.2) *Zanima me samo to gdje je pronašla kavu, kad je nigdje nema.*
- 24.3) *Zanima me gdje je samo pronašla kavu, kad je nigdje nema.*
- 24.4) *Gdje je samo pronašla kavu, kad je nigdje nema!?*

⁸ V. o tom Rančigaj — Tekavčić 1979; Tekavčić 1982a, bilj. 9; Tekavčić 1982b, § 5 i bilj. 9.

⁹ Za tu drugu mogućnost v. Tekavčić 1981, § 15 i bilj. 22.

No da između rečenica 24.1 i 24.2 s jedne, 24.3 i 24.4 s druge strane ipak ima razlike, pokazuje kriterij zamjene *samo* s *jedino*: u prvim dvama primjerima ona je moguća, u drugim dvama nije.

Razumljivo je da u pitanjima koja traže informaciju riječ *samo* u ovom značenju ne može stajati; usp. npr. ove dvije rečenice:

27) *Kada polazi prvi jutarnji vlak za Sisak?*

28) **Kada samo polazi prvi jutarnji vlak za Sisak?*

Kako valja hs. *samo* u tom značenju prevesti na talijanski? Direktnoga ekvivalenta (tj. u jednoj riječi) očito nema, jer ni *soltanto* (*solo* itd.) ni *pure* ne odgovaraju, pa bi ovi prijevodi bili neovjereni:

24a) **Dove soltanto/pure ha trovato il caffè, se non ce n'è in nessun luogo?*

25a) **Come soltanto/pure ha fatto presto a venire, ora che si tratta del Suo interesse?*

26a) **Guarda un po' soltanto/pure in che buffo modo cammina?*

Kad se izriče čuđenje i sl. (u kontemplativnim pitanjima), može poslužiti čestica *mai*, koja upravo i pojačava čuđenje, nedoumicu itd., ali u drugim slučajevima ne može stajati ni ona. Na primjer:

24b) *Dove mai ha trovato il caffè, se non ce n'è in nessun luogo?*

25b) **Come mai ha fatto presto a venire, ora che si tratta del Suo interesse!*

26b) **Guarda un po' mai in che buffo modo cammina!*

U talijanskom valja dakle pronaći druge, tj. indirektno ekvivalente, vodeći računa kako o temeljnom, tako i o afektivnim i pragmatičkim značenjima.

7 Afektivno značenje dovodi nas do onoga, koje možemo definirati kao posve pragmatičko značenje, a to je adhortativno značenje riječi *samo* (u talijanskom *pure*, uvijek postponirano glagolu). I ono se razvilo iz temeljnoga značenja restrikcije: govornik naime potiče sugovornika (da nešto učini) time, što mu kazuje da se ne obazire ni na što drugo. U svakodnevnom se govoru to značenje može aktualizirati i u ironičkom smislu. Evo tri primjera u oba jezika:

29) *Smijem li ući? — Izvolite samo, ja vas i očekujem*

29a) *Posso entrare? — S'accomodi pure, La sto proprio aspettando.*

30) *Izvršno, mladiću; samo nastavite tako, i uspjeh je siguran!*

30a) *Bravissimo, giovanotto; continui pure così, e il successo è sicuro!*

31) *Reći ću sve tati! — Samo reci, pa ćeš vidjeti!*

31a) *Dirò tutto a papà! — Diglielo pure, e vedrai!*

Isto adhortativno značenje može imati i njemačko *nur*, a zanimljivo je da se ono nalazi i u dalekom američkom španjolskom (*hable no más* 'govorite samo!' (*no más* = 'ne više' = 'samo')).¹⁰

8 Uz hs. riječ *samo* postoji i *jedino*, i obje su riječi komutabilne u većini slučajeva (npr. u većini naših primjera 1 — 11: po našoj kompetenciji ta zamjena nije prihvatljiva ili je bar vrlo teško moguća u rečenicama 5, 10 i 11). Brabec — Hraste — Živković 1966 (str. 202) daju ovaj primjer:

32) *Imam odlične ocjene u svim predmetima, jedino u kemiji sam slabiji.*

¹⁰ Lapesa 1981, str. 593.

Ima dakako kontekstâ u kojima *jedino* ne može zamijeniti *samo*. Iako je za potpuniju sliku i sigurne zaključke potrebno još mnogo istraživanja, neki su slučajevi ipak jasni.

8.1 Riječ *jedino* nije moguća u afektivnom ni u pragmatičkom značenju (primjeri 21—31). O restriktivnom značenju, iz kojega proizlazi značenje u rečenicama 24—26 i u kome je *jedino* moguće, bilo je govora već u § 6.2.

8.2 Zamjena *samo* s *jedino* nije moguća ni u onoj topikalizaciji koja u nastavku sugerira pojačanje (v. §§ 4 — 5). Usp. na primjer 33 i 34:

33) *JEDINO* u V b prodali smo dvadeset karata (= 13x).

34) *Jedino U V B RAZREDU prodali smo (čak) DVADESET karata. (= 13y).

Držimo da se to ograničenje može objasniti neskladom između značenja riječi *jedino* (unicitet: 'to i ništa drugo') i pojačanja što ga prejudicira spomenuta topikalizacija.

8.3. Na izražavanju uniciteta temelji se i ovo drugo ograničenje: ako se restrikcija primjenjuje na neku mjerljivu skalu, moguće je *samo* (= 'ne više'), dok *jedino* (= 'ne drugo') izgleda neprihvatljivo. Na primjer:

35) *Temperatura u sobi iznosi samo deset stupnjeva.*

35x) **Temperatura u sobi iznosi jedino deset stupnjeva.*

36) *Ovaj je model mnogo bolji, a samo 200 dinara skuplji.*

36x) **Ovaj je model mnogo bolji, a jedino 200 dinara skuplji.*

37) *Vrlo je mršava: teži samo pedeset kilograma.*

37x) **Vrlo je mršava: teži jedino pedeset kilograma.*

U talijanskom bismo upotrijebili *soltanto* ili pridjev *solo,-a*, manje ili nikako riječi *unicamente, unico,-a*:¹¹

35a) *La temperatura nella stanza è di soli dieci gradi.*

35xa) **La temperatura nella stanza è di unici/unicamente di dieci gradi.*

36a) *Questo modello è molto migliore e costa solo 200 dinari di più.*

36xa) **Questo modello è molto migliore e costa unicamente 200 dinari di più.*

37a) *È molto magra: pesa soltanto cinquanta chili.*

37xa) **È molto magra: pesa unicamente cinquanta chili.*

9 Dok hs. pridjev *sam*, kome odgovara tal. pridjev *solo*, nema ona značenja kojima se ovdje bavimo, uz hs. riječ *jedino* postoji i pridjev *jedini,-a,-o* (tal. *unico*), koji izražava restrikciju. U najčešćem su značenju *solo* i *unico* komutabilni:

38) *To je jedino pitanje na koje nisam znao odgovoriti.*

38a) *È la sola ili l'unica domanda a cui non ho saputo rispondere.*

39) *Ako ti je to jedina briga, onda si bogami sretan čovjek!*

39a) *Se questa è la sola ili l'unica cosa che ti preoccupa, sei davvero un uomo felice!*

¹¹ Ako je u semantičkoj konfiguraciji prisutna i komponenta minimalnoga stupnja dostignutog teško, s naporom itd., u hs. to ćemo izraziti riječju *jedva*, jednim od ekvivalenata tal. *appena*. To je normalno moguće u primjerima 35 i 37, mnogo manje u 36.

U značenju koje smo ogledali u § 4 (primjeri 13x—13y), *solo* i *unico* su komutabilni u prvom, ali ne u drugom; usp. za ovo drugo:

13ya) **Nell'UNICA V B abbiamo venduto VENTI biglietti.*

18a) **Se nell'unica V b abbiamo venduto (persino) venti biglietti, figurarsi quanti ne venderemo in tutta la scuola!*

Ista bi zamjena bila nemoguća i u drugom Klajnovu primjeru:

* *Nel paese regna il caos: nell'unica capitale oggi hanno perso la vita più di cinquecento persone.*

10 Treća riječ restriktivna značenja jest *tek*. U suvremenom svakodnevnom govornom jeziku to značenje nije često, ali je dobro potvrđeno u pisanom jeziku i uopće u svim stilski obilježenim registrima, od beletristike preko znanstvenih djela do dnevnog tiska, čak i šlagera. Evo nekoliko primjera:

40) »*A ti budi naš!*« *zaskoči mu [...] u rječ kanonik [...] — Vaš? Čiji? Tek tebe vidim pred sobom!*« *zapita Stjepko [...]* (Zlatarevo zlato, str. 25)

41) *Seljak tek kimaše glavom; bilo je očito da nije razumio mladoga gospodina.* (Osvit, str. 85)

42) *Osam dana moralo se računati na put, ostajala su im dakle tek dva dana, da se uredi prije sabora.* (Osvit, str. 280)

43) *Imenovanje Khuenovo primljeno je u Hrvatskoj veoma neugodno, jer se jasno osjećalo da je taj Tizsin rođak [...] tek komesar pod drugim imenom.* (Stari Zagreb, str. 135)

44) *Mažuranićeva lirika prije dopune Osmana i stvaranja Smail-age ima isključivo pripravn karakter. Tek ponegdje [...] približava se ona pravoj poeziji.* (Umjetnost Ivana Mažuranića, str. 345)

45) *Ja imam malo vozilo i kod mene u prtljažnik tek ponešto može stati [...].* (Vjesnik 15. 11. 1982, str. 5)

46) *Tek tri riječi su sve za čime čeznem ...* (početak prijevoda nekoć popularnoga šlagera *Tres palabras*).

Restrikciju može izražavati i *istom*, no to je značenje rijetko. Za starije primjere v. Rječnik JAZU, za noviji književni jezik evo dva primjera:

47) *Tivadaru, čovjeku umnu, bijahu razumljive ove riječi, istom bijahu mu nove iz ustiju hrvatskih.* (Osvit, str. 54)

48) *No Muževiću se već žurilo poradi posjeta. Sad je istom na po uha slušao.* (Osvit, str. 87).

Ovdje će talijanski ekvivalenti biti riječi i izrazi koje već poznajemo: u primjeru 41 to je lokucija *non fare che*, u primjeru 43 najbolje bi pristajalo *non — che (... non era che un commissario ...)*, koja je moguća i u reč. 42, dok su inače glavni ekvivalenti riječi iz grupe *soltanto*.

11 Kao ni *jedino*, tako ni *istom* ni *tek* nemaju ni afektivno ni pragmatičko značenje (nisu mogući u rečenicama 21—31, dok bi npr. u 24.1 i 24.2. bilo moguće *tek*, zahvaljujući njegovu restriktivnom značenju). Obje posljednje riječi imaju međutim još jedno značenje, koje bismo u prvi čas definirali kao vremensko, na primjer:

49) *Istom je pola četiri; do sedam imaš još dosta vremena.*

50) *Očekivao sam ga popodne, ali je stigao istom pred ponoć.*

Na prvi su pogled ta dva značenja proturječna, jer se prvo od njih može parafrazirati kao 'ranije nego što sam očekivao' a drugo 'kasnije nego što sam očekivao'.¹² Suprotnost međutim nastaje ako se oba značenja svedu na zajednički nazivnik restrikcije, točnije na temeljno značenje 'niži stupanj nego što se očekivalo'. U reč. 49 to se onda aktualizira kao restrikcija toka vremena (koje prolazi sporije no što se mislilo), u reč. 50 kao restrikcija brzine dolaska.¹³ Oba se »suprotna« značenja mogu ujediniti u istom iskazu bez ikakvoga paradoksa:

51) *Istom je pola četiri; spavaj dalje, tvoj vlak polazi tek u osam sati.*

Da se tu zaista radi o restrikciji, pokazuju talijanski ekvivalenti *appena* ('jedva' = 'ne više' = 'samo') i *soltanto*:

49a) *Sono appena le tre e mezzo; fino alle sette hai ancora abbastanza tempo.*

50a) *Lo attendevo nel pomeriggio, ma è arrivato appena verso mezzanotte.*

51a) *Sono appena le tre e mezzo; continua a dormire, il tuo treno parte soltanto alle otto.*

12 Uz dva značenja koja smo upravo upoznali, *istom* i *tek* mogu imati i treće, koje smo vidjeli u primjeru 18: to je intenzivno značenje. U takvim se primjerima, na temelju prve konstatacije, u kojoj je dostignut niži stupanj nekoga parametra, pretpostavlja, zamišlja itd. da će se kasnije dostići viši ili čak maksimalni stupanj, koji će se manifestirati ne prije nego *istom/tek* u toj drugoj odnosno zadnjoj fazi. Jedan smo primjer takve upotrebe upoznali u rečenici 18, a sada evo još nekoliko primjera:

52) *Ako je već u listopadu ovako hladno, što će tek biti usred zime!*

53) *Oh! To je divno [...] Vesta utekla. Kakve moraju tek Vestalinke biti, kad je božica takova!* (Diogenes, str. 179)

54) *Kada ovaka šuplja glava može toliko smetati, — što će istom prevežnac Dumić škoditi!* (Osvit, str. 284).

Za to značenje nismo nigdje uspjeli naći potvrda, samo Rječnik JAZU donosi jedan primjer koji se međutim ne podudara posve s našim, jer u njemu *tek* znači 'akamoli':

S cvila groza spopada i prave (ljude) / tek li ne će osuđene glave.

Talijanski su ekvivalenti ovdje poseban i zanimljiv problem, jer je očito da nijedna od dosada razmotrenih riječi ne odgovara. Usp.:

52a) **Se già in ottobre fa così freddo, che cosa sarà soltanto / appena / unicamente / pure nem cuore dell'inverno!*

¹² Naoko suprotna značenja riječi *tek* (*istom* se ne spominje, kao ni u Stevanović 1964—1969) dodiruje i Klajn (1982, str. 111—112): po njemu je temeljno značenje riječi *tek* 'kasnije nego što bi se očekivalo', pa se odatle razvijaju dva gotovo oprečna značenja, tj. 'posle dugog vremena' i 'pre vrlo kratkog vremena'. V. slijedeću bilješku.

¹³ Taj zajednički nazivnik može objasniti i značenje 'prije vrlo kratkog vremena', jer se ono može parafrazirati kao 'proteklo je [mnogo] manje vremena nego što sam očekivao' (*Tek što sam ušao u stan, zazvonio je telefon*). Isto se tako može protumačiti i intenzivno značenje, o kome govorimo u idućem paragrafu. — Za značenje *istom* i *tek* v. i Rancigaj 1980, str. 105.

Jedan od mogućih prijevoda, no samo približan, bio bi glagol *figurarsi* 'zamisliti, pomisliti', u infinitivu ili adhortativu, čime se izražava čuđenje i sl., pa se posredno sugerira i povećanje intenziteta:

52b) *Se già in ottobre fa così freddo, figurarsi / figuriamoci che cosa sarà nel cuore dell'inverno!*

Postoje dakako i druge mogućnosti prijevoda, no nijedna ne kazuje cijelo i samo značenje hs. *istom/tek* u takvim primjerima. To ostaje zanimljivim predmetom budućih kontrastivnih studija.^{13a}

13 Na kraju da se osvrnemo i na riječ (formalno prilog) *isključivo* (← pridj. *isključivo*), tal. *esclusivamente* (← pridj. *esclusivo*). U oba jezika to je riječ administrativnoga, znanstvenoga itd. registra (v. za hs. npr. reč. 44) i izražava naravno samo restrikciju u užem smislu, dok nije moguća ni u jednom od izvedenih značenja. Od primjera 1 — 11 (1a — 11a) *isključivo* odn. *esclusivamente* bilo bi prihvatljivo u reč. 2,7 i 8, drugdje mnogo teže ili nikako. Iz spomenutih jezičnih registara ta riječ prodire ipak i u svakodnevni jezik, pa se može kazati i ovo:

55) *Mora da je bogat, jer puši isključivo strane cigarete.*

55a) *Deve essere ricco, perché fuma esclusivamente sigarette estere.*

No ipak vjerujemo da — osim u posebne stilističke svrhe — nitko ne bi rekao:

56) *Ljubavi moja, volim isključivo tebe i uvijek ću isključivo tebe voljeti!*

56a) *Amore mio, voglio bene esclusivamente a te e sempre vorrò bene esclusivamente a te!*

14 Prije no što prijedemo na definiciju i klasifikaciju izrazâ za restrikciju, valja da rezimiramo dosad analiziranu, tj. semantičku stranu.

14.1 Restrikcija u užem smislu (osim točaka 2—4):

hs.: *samo, jedino, ne — nego, tek, (istom), isključivo;*

tal.: *soltanto, unicamente, non — che, solo, —a, unico, —a, esclusivamente.*

14.2 Restrikcija primijenjena na lični glagolski oblik:

hs.: *samo;*

tal.: *non fare che.*

14.3 Restrikcija koja prejudicira intenzifikaciju:

hs.: *samo;*

tal.: *solo,-a;* u pogodnim uvjetima i *soltanto.*

14.4 Restrikcija primijenjena na mjerljivu skalu:

hs.: *samo;*

tal.: *soltanto, solo,-a.*

^{13a} U nekim slučajevima *tek* ima posebno značenje, koje ćemo ilustrirati ovim primjerom (»Vjesnik« 3. 9. 1983, »Sedam dana«, str. 8):

Svi drugi sudionici kulturnog posla ili šute, ili nisu zanimljivi novinarima, ili ... Tek, čitatelj ne može otvoriti novine, pogotovu reviju, a da neki glumac ne časka s nekim novinarom [...]

Ovdje se *tek* ne može zamijeniti ni sa *samo* ni sa *istom*, jer njegovo se značenje sastoji od dviju komponenti 1) 'Koja god mogućnost bila točna, ostaje jedna činjenica [...]' (restrikcija); 2) 'Pošto su sve mogućnosti »prodiskutirane«, ostaje ono što je faktično ostvareno' (vremenska komponenta). Prva je komponenta svojstvena i riječi *samo*, druga i riječi *istom*, a *tek* obje zajedno daju značenje ovoga *tek*, koje zapravo znači 'Kako bilo da bilo'.

- 14.5 Afektivno značenje: čuđenje, nedoumica, radoznalost, kontemplativno pisanje:
 hs.: *samo*;
 tal.: u nekim kontekstima *mai*; inače nema direktnog ekvivalenta.
- 14.6 Afektivno značenje u veznicima i vezničkim lokucijama:
 hs.: *samo*;
 tal.: *pure* (> *pur*).
- 14.7 Pragmatičko (adhortativno) značenje:
 hs.: *samo*;
 tal.: *pure* (poslije glagola).
- 14.8 Restrikcija toka vremena, odvijanja procesa i sl.:
 hs.: *istom, tek*;
 tal.: *soltanto, appena*.
- 14.9 Ista restrikcija u svrhu pojačanja u drugom dijelu iskaza:
 hs.: *istom, tek*;
 tal.: donekle *figurarsi, figuriamoci*; inače nema direktnog ekvivalenta.

15 Ta se značenja mogu konvertirati i u ovu tabelu:¹⁴

	Značenja (§ 14. 1 — 14. 9):								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Riječi i izrazi:									
<i>samo</i>	+	+	+	+	+	+	+	—	—
<i>jedino</i>	+	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>jedini,-a,-o</i>	+	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>ne — nego</i>	+	—	—	—	—	—	—	+	—
<i>tek</i>	+	+	—	+	—	—	—	+	+
<i>istom</i>	(+)	—	—	—	—	—	—	+	+
<i>isključivo</i>	+	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>soltanto</i>	+	—	—?	+	—	—	—	+	—
<i>solo,-a</i>	+	—	+	+	—	—	—	—	—
<i>unicamente</i>	+	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>unico</i>	+	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>non (fare) che</i>	+	+	—	+	—	—	—	+	—
<i>pur(e)</i>	—	—	—	—	—	+	+	—	—
<i>appena</i>	+	—	—	+	—	—	—	+	—
<i>esclusivamente</i>	+	—	—	—	—	—	—	—	—

16 Prijedimo sada na najavljenju diskusiju sintaktičkoga aspekta naših riječi i izraza. U tu svrhu valja da najprije pregledamo one definicije i formulacije na koje smo naišli u konsultiranim priručnicima.

16.1 Po Rječniku JAZU *samo, jedino, istom i tek* mogu biti načinski priloz, a neki mogu biti i veznici. Slično tome Deanović — Jernej 1975 i Dayre — Deanović — Maixner 1960 (u oba je rječnika hs. dio praktički identičan) definiraju *jedino, samo i tek* kao priloge, dok *istom* može biti i veznik.

16.2 Nasuprot rječnicima, gramatika hs. jezika manje se međusobno podudaraju.

¹⁴ Simboli u zagradama više manje su arhaični.

16.2.1 Maretić 1931 navodi od naših riječi jedino *samo* među prilozima, i to onima koji ne znače ni način, ni mjesto ni vrijeme, nego sužuju značenje rečenice (§ 485b), dok *tek* i *istom* obrađuje samo među veznicima (§§ 497b, 499, 500c).

16.2.2 Brabec — Hraste — Živković 1966 spominju *samo* među onim prilozima koji nemaju nijedno od četiri temeljna značenja (a to su: mjesto, vrijeme, način i uzrok) no za koje se ne kaže kakvo značenje onda i m a j u (str. 153). U poglavlju o isključnim rečenicama (str. 202) spominje se *samo* s napomenom da je ono u takvim rečenicama veznik, no na kraju se opreznije — i bolje! — rezimira da se »isključne rečenice vežu riječima [spac. P.T.] *samo*, *samo što*, *tek*, *tek što*, *jedino*«. O značenjima koja smo ovdje ogledali ništa se ne govori.

16.2.3 Težak — Babić 1973 također »uz prave priloge koji odgovaraju na određena pitanja i prvenstveno se dodaju glagolima« poznaju i »čitav niz priloga koji ne odgovaraju na takva pitanja, a dodaju se svim vrstama imenskih riječi, glagolima i prilozima, pa mogu čak zamjenjivati i čitave rečenice« (str. 131), što je vrlo točna konstatacija. Ti prilozima »u određenoj mjeri i na određen način mijenjaju smisao riječi ili rečenice na koju se odnose ili pak odražavaju osobni stav onoga tko govori« (str. 132). Među tim se prilozima, za značenje isključivanja, navode *samo* i *jedino*, a na kraju se dodaje da neke gramatike smatraju te priloge posebnom vrstom nepromjenjivih riječi pod imenom *riječice* ili *čestice* (*partikule*) (loco ult. cit.).

16.2.4 *Priručna gramatika* 1979 kao da nema čvrsta stava u pogledu klasifikacije naših riječi: *samo* i *tek* uvršteni su u čestice (str. 215, § 651d), a čestice su »riječi koje iskazuju stav govornika prema onome o čemu govori, s obzirom na njegovo znanje, želje i osjećanja« (str. 214, § 650). Unutar čestica *samo* i *tek* svrstani su u skupinu koja izriče »nestrpljenje, želju, zadovoljstvo i sl. onim što znači riječ uz koju se riječca stavlja« (str. 215, § 651d), a samo se prva od njih ilustrira primjerom: *Okupao sam se samo nekoliko puta.* (loco ult. cit.). Izrazi za pojam restrikcije citiraju se, međutim, i u poglavlju o isključnim rečenicama (str. 382, § 1172), no tu se navode kao prilozima za isticanje: *samo*, *samo što*, *jedino*, *jedino što*, *tek*, *tek što* koji se, pri »sklapanju nizanjem«, mijenjaju u isključne priloge (oblici su jednaki). U bilješci u tom paragrafu kaže se da se u Morfologiji [misli se na dio *Priručne gramatike*] i u gramatičkoj tradiciji ti prilozima nazivaju veznicima.— I *Priručna gramatika* 1979 napominje da ima riječi koje su po obliku prilozima, ali se ne prilažu pojedinim riječima ili dijelovima rečenice, nego cijeloj rečenici. Te riječi kazuju stav govornika prema onome što se govori i nemaju funkciju nijednoga rečeničnoga dijela, pa se u ovoj gramatici odvajaju kao posebna vrsta riječi pod imenom *čestica* (*riječca* ili *modnih riječi*) (str. 139, § 406).

16.2.5 Manje-više iste definicije naći ćemo i u Stevanović 1964—1969: autor uvodi posebnu kategoriju riječi, koju naziva *rečce*, i pripadnici te kategorije razlikuju se od svih ostalih vrsta riječi (1964, str. 396). U »rečce« se ubrajaju prije svega *modalne rečce*, koje kazuju »da je ono bilo ili jest, ili će biti tako kao što se dotičnim rečenicama kaže — prema shvatanju, prema mišljenju onoga ko govori. U njima govorno lice iznosi ono što se njemu čini: *sumnjivo*,

verovatno, nesumnjivo, neosporno, neminovno itd.« (loco cit.). Malo dalje navode se riječi *verovatno, možda, valjda, dakako, zaista, zbilja, svakako, nipošto, nesumnjivo, jamačno, naravno, neosporno, neminovno* itd. (str. 397). Uz modalne riječce ulaze u tu skupinu i sve one koje služe za bilo kakvo isticanje: *međutim, pak* (suprotnost), *samo, jedino, baš, upravo* (izuzimanje ili precizacija), *bar, i* (također na neki način izdvajanje ili precizacija) itd. (str. 397). Autor daje i nekoliko primjera: *Samo on to zna. — Jedino njega nismo videli. — Bar ovo su mogli znati. — Baš u tome i jeste stvar. —* Stevanović 1964—1969 uopće ne poznaje riječ *istom*; *tek* je veznik, *samo* i *jedino* su riječce, no u sintaksi rečenica, u poglavlju o suprotnim rečenicama, spominje se »prilog-partikula« *samo* i *tek* (Stevanović 1969, str. 778), a u povodu isključnih rečenica kaže se da u njima stoje »veznički prilozima i veznički izrazi« *samo, jedino, već što, tek što* itd. (Stevanović 1969, str. 783).

16.3 Evo što nam pružaju talijanski jednojezični rječnici koje smo konsultirali:

16.3.1 Zingarelli 1970: *solamente* je samo prilog, *appena, solo* i *soltanto* su prilozima i veznici.

16.3.2 Devoto — Oli 1971: *solamente* i *soltanto* su samo prilozima, *solo* i *appena* mogu biti prilozima i veznici.

16.3.3 Dizionario Garzanti 1971: *solo* je samo pridjev, *appena, soltanto* i *solamente* su prilozima.

16.4 Veoma je mršava i »žetva« u glavnim talijanskim gramatikama, jer golema većina njih uopće ne spominje riječi za restrikciju među prilozima (a druge pogodne kategorije nisu ni predviđene): tako postupaju Altieri Biagi — Heilmann 1978, Fogarasi 1969, Goidànich 1974. Gramatika Trabalza — Allodoli 1939 spominje *appena* među prilozima koje naziva *avverbi di quantità e aggiuntivi* (str. 254); Fabbri — Balzani 1972, u okviru priloških lokucija (str. 491), citiraju *a malapena* ali bez ijedne riječi o značenju; napokon, Regula — Jernej 1975 spominju, samo u dodacima (Aggiunte) poglavlju o prilozima, lokuciju *non — che*, ilustrirajući je dvama primjerima (str. 244), no ostaje nejasno zašto se ta lokucija spominje u *d o d a c i m a* poglavlju o prilozima, što ona znači i — napokon — kamo valja svrstati ostale izraze za restrikciju (*solo, soltanto, solamente*), koji se unutar priloga uopće ne citiraju.

17. Očita je nesigurnost, nepotpunost, pa i nedosljednost ne samo u definiciji i klasifikaciji *izraza* kojima smo se ovdje pozabavili, nego i u definiciji i razgraničenju onih tradicionalnih »vrsta riječi« u koje se ti izrazi najčešće ubrajaju, a to su prilozima i čestice, Valja dakle bar ukratko prodiskutirati obje te kategorije.

17.1 Kritiku pojma priloga, dapače i posve negativan stav prema toj »svaštarskoj« kategoriji (kako je shvaća tradicionalna gramatika), iznijeli smo dosada u više navrata¹⁵ pa to ne namjeravamo ovdje ponavljati. Neka bude dovoljno podsjetiti da riječi *samo, jedino* itd. ne odgovaraju ni na jedno od onih pitanja

¹⁵ Rancigaj — Tekavčić 1979, § 7; Tekavčić 1980, II, § 821, bilj. 1; Tekavčić 1982b, passim.

kojima se obično definira semantika priloga (mjesto: *gdje?* itd.; vrijeme: *kada?* itd.; način: *kako?* itd.; uzrok: *zašto?*; količina ili stupanj: *koliko?*), da te riječi nisu ni tzv. rečenični, točnije performativni prilozi (tipa *možda*, *sigurno*, *vjerojatno*) a niti limitativni prilozi (koji pripadaju kategoriji judikativa po sintaktičkoj teoriji Regula — Jernej; v. naš primjer 7). Te riječi jednostavno ne mogu ući u kategoriju priloga, pa stoga »zavjera šutnje«, koju smo malo prije konstatirali u talijanskim gramatikama, i nije toliko neobjašnjiva!

17.2 Držimo, međutim, da ni definicijom naših riječi kao čestica (riječca itd.) nije sve riješeno. Vidjeli smo da su čestice po definiciji elementi koji izriču govornikov subjektivni stav: *Priručnoj gramatici* 1979 i Stevanoviću 1964, koje smo prije naveli, možemo dodati i poznatoga njemačkog sintaktičara Ulricha Engela, koji restriktivne izraze (*bloß*, *lediglich*, *nur*) ubraja u klasu tzv. *Existimatoria*, tj. elemenata koji izražavaju osobni pogled ili stav govornikov prema verbaliziranom sadržaju.¹⁶ O subjektivnom stavu onoga tko govori može se zaista raditi na primjer u ovim slučajevima: ako nešto stoji 2000 dinara, bogatijem čovjeku to može biti s a m o 2000 dinara, siromašnomu č a k 2000 dinara; ili, ako jutarnji vlak polazi u 6,45 sati, ranoraniocu to je i s t o m u 6,45, onomu tko voli dugo spavati i teško ujutro ustaje, to će biti v e ć u 6,45. No iste te riječi mogu izražavati i posve objektivne činjenice, objektivnu restrikciju bez obzira na ikakav govornikov stav. Na primjer:

57) *Od svih romanskih jezika samo/jedino je sardski očuvao latinski konjunktiv imperfekta.*

58) *U našem je razredu jedino Milan uvijek znao odgovoriti na svako pitanje.*

59) *Vlak koji po voznom redu dolazi u 18,10 sati stigao je, zbog velikih snježnih nanosa, istom u 23,50 sati.*

Ako prihvatimo spomenutu definiciju čestica, onda u primjerima 57 — 59 *samo*, *jedino* i *istom* ne mogu biti čestice; pa ipak, i Stevanović i *Priručna gramatika* citiraju te riječi među česticama, a samo u restriktivnom značenju, dok se o afektivnom, pragmatičkom i intenzivnom značenju tih istih riječi, u kojima one u punoj mjeri izražavaju subjektivni stav pa su stoga odličan primjer za kategoriju čestica, ništa ne govori.

Budući da riječi i izrazi za pojam restrikcije, kojima smo se u ovom prilogu zanimali, modificiraju značenje onih rečeničnih konstituenata na koje se odnose te ih na taj način i donekle o d r e đ u j u, a ne mogu ući ni u koju predloženu »vrstu riječi«, držimo da je najbolje definirati ih, u logički restriktivnom značenju, naprosto kao restriktivne *determinante*. I taj je termin neodređen, kao i termini *riječi* i *izraz* (§ 1), ali on bar nije neadekvatan (kao pojam i termin *prilog*) a točniji je i određeniji i od pojma i izraza *čestica*. Samo u onim značenjima koja su izvedena iz temeljnoga, restriktivnoga značenja, dakle u afektivnom, pragmatičkom, intenzivnom značenju, te se riječi mogu smatrati česticama u smislu kako ih definiraju maločas navedeni izvori.

Najbolje nam izgleda, međutim, ujediniti obje kategorije u ono što smo već gore dotakli, a to je površinska zamjenica jedne cijele dubinske rečenice.

¹⁶ Engel 1977, str. 185. i dalje, posebno str. 188. Engel citira i *nur* u »Wunsch- and Aufforderungssätze« (str. 187), a to je značenje koje uglavnom odgovara našem pragmatičkom značenju.

Navedena djela :

a) Priručnici, rječnici, studije itd.:

- Alarcos Llorach 1970: E. Alarcos Llorach, *Estudios de gramática funcional del español*, Madrid,
- Altieri Biagi — Heilmann 1978: M. L. Altieri Biagi — L. Heilmann, *La lingua italiana; segni/funzioni/strutture*, Milano,
- Brabec — Hraste — Živković 1966: I. Brabec — M. Hraste — S. Živković, *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, Zagreb,
- Dayre — Deanović — Maixner 1960: J. Dayre — M. Deanović — R. Maixner, *Hrvatskosrpsko — francuski rječnik*, Zagreb,
- Deanović — Jernej 1975: M. Deanović — J. Jernej, *Hrvatsko ili srpsko — talijanski rječnik*, Zagreb,
- Devoto — Oli 1971: G. Devoto — G. C. Oli, *Dizionario della lingua italiana*, Firenca,
- *Dizionario Garzanti* 1971: *Dizionario Garzanti della lingua italiana*, Milano,
- Engel 1977: U. Engel, *Syntax der deutschen Gegenwartssprache*, Berlin,
- Fabbri — Balzani 1972: T. Fabbri — E. Balzani, *Il segno vivente. Dalla grammatica tradizionale alle moderne teorie*, Bologna,
- Fogarasi 1969: M. Fogarasi, *Grammatica italiana del Novecento*, Budimpešta,
- Goidànich 1974: P. G. Goidànich, *Grammatica italiana*, IV ed. postuma, Bologna,
- Klajn 1982: I. Klajn, *Esempi di un metodo di analisi contrastiva del lessico*, »Studije iz kontrastivne analize italijanskog i srpskohrvatskog jezika«, 2, Beograd, str. 97—115,
- Lapesa 1981: R. Lapesa, *Historia de la lengua española*, Madrid,
- Maretić 1931: T. Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb,
- *Priručna gramatika* 1979: E. Barić — M. Lončarić — D. Malić — S. Pavešić — M. Peti — V. Zečević — M. Znika, *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb,
- Rančigaj 1980: Ž. Rančigaj, *Semantika i sintaksa u nekim hrvatskosrpskim i talijanskim priložima*, »Strani jezici« 2 (1980), str. 101—107,
- Rančigaj — Tekavčić 1979: Ž. Rančigaj — P. Tekavčić, *tanto iniziale di frase e parole affini: considerazioni semantico-sintattiche*, »Linguistica« 19, str. 199—222,
- Regula — Jernej 1975: M. Regula — J. Jernej, *Grammatica italiana descrittiva su basi storiche e psicologiche*, Bern,
- Stevanović 1964—1969: M. Stevanović, *Savremeni srpskohrvatski jezik (gramatički sistemi i književnojezička norma)*, Beograd, I sv. 1964, II sv. 1969,
- Tekavčić 1980: P. Tekavčić, *Grammatica storica dell'italiano* I—III, Bologna,
- Tekavčić 1981: P. Tekavčić, *È proprio così chiaro come sembra? (su alcuni casi limite ai diversi livelli dell'analisi linguistica)*, »Scuola Nostra« 12, Rijeka, str. 5—16,

— Tekavčić 1982a: P. Tekavčić, *Intorno ad alcuni »ribelli« nella tipologia; osservazioni contrastive su materiale italiano, serbocroato e latino*, »Studije iz kontrastivne analize italijanskog i srpskohrvatskog jezika« 2, Beograd, str. 5—22,

— Tekavčić 1982b: P. Tekavčić, *O prilozima i »prilozima«*, »Strani jezici« 1—2 (1982), str. 3—12,

— Težak — Babić 1973: S. Težak — S. Babić, *Pregled gramatike hrvatsko-ga književnog jezika*, Zagreb,

— Trabalza — Allodoli 1939: C. Trabalza — E. Allodoli, *La Grammatica degl'Italiani*, Firenze,

— Ullmann 1970: S. Ullmann, *La semantica. Introduzione alla scienza del significato*, Bologna,

— Zingarelli 1970: N. Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana*, 10. izd., Bologna,

b) Izvori za primjere 40—44, 47, 48, 53 i 54:

— Diogenes: A. Šenoa, *Diogenes*, Zagreb, Matica Hrvatska, 1900

— Osvit: K. Š. Gjalski, *Osvit*, Zagreb, Matica Hrvatska, 1892

— Stari Zagreb: Đ. Szabo, *Stari Zagreb*, Zagreb, 1971

— Umjetnost Ivana Mažuranića: I. Frangeš, *Umjetnost Ivana Mažuranića (nacionalna i evropska tradicija)*, u: *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb, 1978, str. 341—362

— Zlatarovo zlato: A. Šenoa, *Zlatarovo zlato*, Zagreb, Matica Hrvatska, 1889.

NOTE CONTRASTIVE SUGLI ASPETTI SEMANTICI, PRAGMATICI E SINTATTICI DEI TERMINI PER LA RESTRIZIONE IN SERBOCROATO E IN ITALIANO

Riassunto

Il contributo esamina le parole e le espressioni scr. *samo, jedino, istom, tek, ne — nego, isključivo* e i loro equivalenti italiani *soltanto, solo, solamente, solo,-a* (aggett.), *unicamente, unico,-a, non (fare) che, esclusivamente*. Si distinguono più significati: a) quello, basilare, della restrizione stricto sensu (*Ho visto soltanto lui*); b) quello affettivo (it. *purché/pur di*, scr. *samo* — talora in frasi scr. che non hanno equivalenti diretti in italiano); c) quello pragmatico (*S'accomodi pure*); d) quello della restrizione del decorso temporale o della velocità di svolgimento (*È arrivato appena/soltanto alle dieci*); e) infine, quello intensivo (*istom/tek* in scr. in frasi che non hanno equivalenti diretti in italiano). Non tutte le parole scr. (né tutti i loro equivalenti it.) possono avere tutti questi significati. La topicalizzazione con i mezzi prosodici (l'accento) in scr., con i mezzi morfologici (ma anche prosodici) in it. permette in determinati contesti la distinzione di due significati, entrambi peraltro basati sulla restrizione (esempio: *Soltanto nella V b abbiamo venduto venti biglietti* = 'altrove di più o di meno' ~ *Nella sola V b abbiamo venduto (persino) venti biglietti* = 'altrove ne venderemo ancora di più; impossibile'... ancora di meno').

Dopo un riassunto dei significati e la corrispondente tabella si passa nella seconda parte alla discussione del lato sintattico di questi termini (la loro definizione e la loro classificazione). I vocabolari definiscono queste parole come avverbi, le grammatiche scr. vi vedono degli avverbi o delle particelle (parole speciali, destinate all'espressione dell'atteggiamento soggettivo del parlante), le grammatiche it. non ne trattano quasi affatto o le considerano avverbi. Seguendo B. Pottier, l'autore respinge la tradizionale categoria degli avverbi, estremamente eterogenea e mal definita. Poiché, d'altra parte, questi termini non soddisfano le condizioni per essere definiti come avverbi (nemmeno in senso tradizionale) e non tutti si possono considerare particelle (perché non tutti esprimono sempre atteggiamenti soggettivi), si propone di definirli come determinanti restrittivi quando esprimono il significato restrittivo stricto sensu e come particelle negli altri significati (in cui si esprime davvero l'atteggiamento soggettivo). Ma ambedue le categorie si possono riunire in una sola, quella del sostituito di frase superficiale, resto di tutta una frase, di solito restrittiva, a livello di struttura profonda semantica.